

25-26
mayıs
2016

Uluslararası
Hacı Bayram-ı Velî
Sempozyumu
Bildiriler Kitabı 2

EDİTÖR
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

ULUSLARARASI
HACI BACI BAYRAM-I VELİ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI 2

kalem
EĞİTİM KÜLTÜR AKADEMİ DERNEĞİ

EDİTÖR
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

EDİTÖR YARDIMCILARI
DR. MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN

YAYIN KURULU
PROF. DR. ETHEM CEBECİOĞLU
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER
PROF. DR. M. MUSTAFA ÇAKMAKLIOĞLU
DOÇ. DR. VAHİT GÖKTAŞ
YRD. DOÇ. DR. ÖNCEL DEMİRDAŞ
DR. MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN

GRAFİK TASARIM
TAVOOS

UYGULAMA
TAVOOS

BASKI YERİ
ANIL MATBAACILIK, DİKKEN CAD. NO: 244/P 13-14,
TEL: +90 (312) 483 6353, ANKARA

BASKI TARİHİ
30.11.2016

ISBN
978-605-8560-24-6

YAZIŞMA ADRESİ
Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği, Hacı Bayram Mah
Şeyh İzzettin Sk. No: 9 Ulus/Ankara Tel: +90 (312) 232 4226;
Kalemsempozyum@gmail.com

“ÇALABIM BİR ŞAR YARATMIŞ” YA DA HACI BAYRÂM-I VELÎ’NİN BİR ŞİİRİNE YAZILAN ŞERHLER ÜZERİNE

“God Has Created a City” Or on the Commentaries Written
For a Hacı Bayram-ı Veli’s Poem

Doç. Dr

MUSTAFA ERDOĞAN

Bezazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara

Doktora öğrencisi

HACER SAĞLAM

Yıldırım Beazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.

Özet:

Ankara’nın manevî mimarlarından olan ünlü mutasavvıf Hacı Bayrâm-ı Velî’nin şimdiye kadar sınırlı sayıda şiiri tespit edilmiştir. Bunların en ünlülerinden biri de “Çalab’ım bir şar yaratmış iki cihan arasında” mısraı ile başlayan aşağıda verilen şiirdir:

Çalabım bir şar yaratmış iki cihân aresinde
Bakıcak didâr görünür ol şarun kenaresinde
Nâgihân ol şara vardum anı ben yapılar gördüm
Ben dahı bile yapıldum taş u toprak aresinde
Şakirdleri taş yonarlar yonup üstada sunarlar
Tanrı’nun adın anarlar her bir taşun pâresinde
Ol şardan oklar atılır gelür sineme dokunur
Âşıklar cânı satılır ol şarun bâzâresinde
Şar dedikleri gönüldür ne âlimdür ne câhildür
Âşıklar kanı sebildür ol şarun kenâresinde

Bu sözüümü ârif anlar câhiller bilmeyüp tanlar

Hacı Bayram kendi banlar ol şarın minaresinde

Tasavvufî remizlerle örülü ve sembolik tarzdaki bu şiir, şerhe muhtaç olarak değerlendirilmiştir. Şiirin manasına vakıf olan bazı mutasavvıf ve âlimler bu derin manayı diğer insanlar için anlaşılır bir seviyeye indirmişler, aç(ıkla)mışlardır. Bu bağlamda İsmail Hakkî-i Bursevî (1653-1725), Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi (1638-1703), Seyyid Muhammed Nûru’l-Arabî (ö. 1888), Muhammed Suhufî Efendi (ö. 1733) ve Abdü’l-Hayy-ı Üsküdârî-i Celvetî (ö. 1705)’nin söz konusu şiiri şerh ettikleri eskiden beri bilinmektedir. Bahsi geçen şerhlerden bazıları üzerinde münferit çalışmalar yapılmışsa da bu şerhlerin tamamı konusunda derli toplu bir tes-

pit yapılmamıştır. Bu bildiride, adigeçen şerhlerden bahsedilerek şerhler değerlendirilmeye çalışılacak ve şerhlerin baş kısımlarından örnek çeviriler ve fotoğraflar sunulacaktır. Şerhlerden evvel ise şârihler hakkında kısa bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bayram-ı Veli, Çalab'ım Bir Şar Yaratmış, şerh, şârih, manuscripts.

Abstract

Hacı Bayram-ı Veli who is famous Sufi and spiritual architect of Ankara, has been identified so far limited poem. One of his most famous poems is given below which begins as “God has created a city between the two world”.

God has created a city between two universe
Looking at there, the face is seen at the side of the city
Suddenly, when I came at the city, I saw it being made
Even I was made between stone and soil
Students knap stones and present to master
They celebrate the name of God at each move
Arrows are thrown from that city and they come and
touch my bosom
Souls of adorers are sold at the bazaar of the city
They say the city is the heart, it is not erudite or illiterate
The blood of adorers become as a dispenser at the side of the city

A wise understands my words, ignorants do not know and condemn

Hacı Bayram yells by himself at the minaret of the city
This poem which is produced with Sufistic symbols, is evaluated as indigent of commentary. Some of Sufis and wises who know the meaning of the poem, downed the deep meaning to a comprehensible level for other people. In this context, it has been known that İsmail Hakkî-i Bursevî (1653-1725), Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi (1638-1703), Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî (? - 1888), Muhammed Suhufî Efendi (? - 1733) ve Abdü'l-Hayy-ı Üsküdarî-i Celvetî (? - 1705) had commentary on this poem.

Although discrete studies were made on some of the mentioned commentaries, it has not been maden a tidy determined study on all about these commentaries. In this paper, commentaries will be attempted to evaluate by referring on mentioned commentaries and samples of translations from heads of commentaries and photographs will be presented. Before commentaries, it will be informed shortly about commentators.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bayram-ı Veli, God Has Created a city, identified, commentators.

Giriş

Ankara'nın manevî mimarlarından olan ünlü mutasavvıf Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şimdiye kadar sınırlı sayıda şiiri tespit edilmiştir¹. Bunların en ünlülerinden biri de "Çalab'ım bir şar yaratmış iki cihan arasında" mısraı ile başlayan şiirdir. Bu manzumeyi Hacı Bayram, muhtemelen tasavvufa intisabından sonra, Yunus Emre tesirinde ve hece vezniyle söylemiştir. Bu şiir ve şerhleri üzerine konuşmadan evvel şiirin metnini hatırlamakta fayda vardır. Şiirin metni şu şekildedir:

Çalabım bir şar yaratmış iki cihân aresinde
Bakıcak dîdâr görünür ol şarun kenaresinde

Nâgihân ol şara vardum anı ben yapılırd gördüm
Ben dahı bile yapıldum taş u toprak aresinde

Şakirdleri taş yonarlar yonup üstada sunarlar
Tanrı'nun adın anarlar her bir taşun pâresinde

Ol şardan oklar atılır gelür sineme dokunur
Âşıklar cânı satılır ol şarun bâzâresinde

Şar dedikleri gönüldür ne âlimdür ne câhildür
Âşıklar kanı sebîldür ol şarun kenâresinde

Bu sözüümü ârif anlar câhiller bilmeyüp tanlar
Hacı Bayram kendi banlar ol şarın minaresinde²

Tasavvufî remizlerle örülü ve sembolik tarzdaki bu şiir, geçmişte tıpkı Yunus Emre, Niyâzî-i Mısırî gibi mutasavvıfların bazı şiirlerinde olduğu gibi, şerhe muhtaç olarak değerlendirilmiş ve şiirin manasına vakıf olan bazı mutasavvıf ve âlimler bu derin ma-

¹ Bunlar için bk. Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî Yaşamı Soyü Vakfı*, TTK Yayınları, Ankara, 1989, C. II, s. 225-237; Fatma Ahsen Turan, *Hacı Bayram-ı Velî*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 75-87.

² Bayramoğlu, *age*, C. II, s. 231.

neyi diğer insanlar için anlaşılır bir seviyeye indirmişler, aç(ıkla)mışlardır. Bu bağlamda, İsmail Hakkî-i Bursevî (1653-1725), Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi (1638-1703), Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî (ö. 1888), Muhammed Suhufî Efendi (ö. 1733) ve Abdül-Hayy-ı Üsküdârî-i Celvetî (ö. 1705)'nin söz konusu şiiri şerh ettikleri eskiden beri bilinmektedir³. Bazı şerhler üzerinde münferit çalışmalar yapılmışsa da⁴ bu şerhlerin tamamı konusunda derli toplu bir tespit ve çalışma yapılmamıştır. İşte bu çalışmada adigeçen şerhlerden bahsedilmeye, şerhlerin yazma nüshaları tespit edilmeye ve şerhler değerlendirilmeye çalışılacak, ayrıca, tamamını vermek mümkün olmadığından, şerhlerin baş kısımlarından örnek çeviriler ve fotoğraflar sunulacaktır. Şerhlerden evvel, kısa kısa şârihler hakkında da bilgi verilecektir. Bahsi geçen şârihlere ait şerhlerin nüshaları ve buldukları kütüphaneler aşağıdaki gibidir:

Şârihler Ve Şerhler

1. İsmail Hakkî-i Bursevî'ye Ait Şerh ve Nüshaları

İsmail Hakkı, "1653'te bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunan Aydos'ta doğdu. Uzun süre Bursa'da yaşadığı için *Bursevî*, bir süre Üsküdar'da ikamet ettiğinden *Üsküdârî*, Celvetiyye tarikatına mensup olduğu için *Celvetî* nisbelerini kullanmış, özellikle Bursevî nisbesiyle meşhur olmuştur"⁵. Genç yaşta Celvetî şeyhlerinden Osman Fazlı'ya bağlanmış olan İsmail Hakkı, onun tavsiyesi üzerine zamanın Halvetî şeyhi Abdülbâki Efendi'den dinî ilim tahsil etmiştir. Osman Fazlı'nın onayı ile 1685'te Celvetî tek-

³ Bursalı Mehmet Tahir, *Hacı Bayram-ı Veli*, İstanbul, 1329, s. 7; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333, C. I, s. 56; Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayram-ı Veli*, İstanbul, 1343, s. 86-98; Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 340-341; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul, 1926, s. 36; Bayramoğlu, age, C. II, s. 232; Mustafa Erdoğan, "Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış", *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, Manisa, 1997, s. 290, 293.

⁴ Mesela, Mehmed Ali Aynî'nin eski yazıyla yayınlanan *Hacı Bayram-ı Veli* isimli eserinde Seyyid Muhammed Nur ve İsmail Hakkı şerhlerinden bahsedilmiş ve bu şerhlerin ilk beytini şerhine dair bölümleri nakledilmiştir. Age, s. 86-98. Şerhlerle ilgili diğer çalışmalardan yeri geldikçe söz edilecektir.

⁵ M. Murat Yurtsever, "İsmâil Hakkı Bursevî", TDVİA, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, C. 23, s. 102.

kesine şeyh olarak Bursa'ya gitmiş, Şam'da ve İstanbul'da görev yapmıştır. 1722'de Bursa'ya dönmüş, vefatından önce bütün kitaplarını toplayarak bir kütüphane meydana getirmiştir. "Câmi-i Muhammedî" adlı bir cami ve bir tekke yaptırmıştır. Müellif, ömrünün son yıllarını çeşitli eserler yazarak geçirmiştir. Tasavvufî nitelikte yüzden fazla eser bırakan İsmail Hakkı, bestekâr ve hattat olarak da bilinmektedir⁶.

Türk şerh edebiyatının en önemli isimlerinden biri olan İsmail Hakkî-i Bursevî'nin Hacı Bayrâm-ı Velî'nin söz konusu şiirine kaleme aldığı şerh, diğerlerine nazaran daha hacimli ve yaygındır. Şerhin çeşitli kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Eserin müellif hattı, *Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi Bölümü, 1521* numarada kayıtlıdır. Ayrıca, Ankara Milli Kütüphane'de, aynı adla *Mf 1994 A 1995* ve *Şerh-i İlâhiyât-ı Yunus Emre, Hacı Bayrâm-ı Velî...* adıyla *Mf 1994 A 3273* numaralarda da kayıtlı bulunmaktadır. Eserin, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan nüshası *27 Hk 355/1* numarada, 1b-37a yaprakları arasında ve *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî* adı ile kayıtlıdır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi bölümünde 374 numarada, Pertev Paşa bölümünde 637 numarada ve Mihrişah Efendi bölümünde 189 numarada kayıtlıdır. Bayezid Kütüphanesi *Genel3506* numarada, Atıf Efendi Kütüphanesi'nde 1414/2 (vr. 39-67) ve 1420/1 (vr. 1-32) numaralarda da eserin kaydı bulunduğu ifade edilir⁷.

Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde *45 Ak Ze 1506/1* numarada, *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî* adıyla kayıtlı olan nüshanın müstensihî *Ali Şükrü b. İbrahim*'dir. Nüshanın istinsah tarihi H. 1234/ M. 1817'dir. Şerh, 1b-29b arasındadır.

İstanbul, Atıf Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde *34 Atf 1420/1* numarada *Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Şiirinin Şerhi* adıyla kayıtlı olan başka bir nüshanın ise müstensih ve istinsah tarihi hakkında

⁶ Atilla Özkırımlı, "İsmail Hakkı", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cem Yayınları, İstanbul, 1932, C. III, s. 688; "İsmail Hakkı", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1950, C. 5, Kısım II, s. 1114; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 28-32.

⁷ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 44.

bilgi bulunmamaktadır. Şerh, 1b-32a varakları arasındadır. İstanbul, Millet Kütüphanesi'nde *Şerh-i Ebyât-ı Hacı Bayrâmiyye* adıyla, 34 *Ae Arabî* 4462/36 numarada kayıtlı nüshanın müstensihisi ise *M. Kâmil*'dir. Eser, H. 1293/M. 1876 'da istinsah edilmiştir.

Şerh-i Nutk-ı Hacı Bayrâm-ı Velî adı ile Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nde 37 *Hk* 267/14 numarada kayıtlı olan nüshanın müstensihisi ve istinsah tarihi hakkında bilgi mevcut değildir. Şerh, 112b-135a varakları arasındadır.

Bursevî şerhinin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmalar Bölümü'nde de çok sayıda nüshası tespit edilmiştir. *Şerh-i Nutk-ı Hacı Bayrâm-ı Velî* adlı, İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda *OE Yz142 demirbaş* numaralı nüshanın da müstensih ve istinsah tarihi bilgisi mevcut değildir. Bu nüshada yer eksiklik ve hasarlar mevcuttur.

Üzerinde "*Mecmua-i Hakkî*" ibaresi mevcut olan başka bir nüsha ise *Şerh-i Nutk-ı Hacı Bayrâm-ı Velî* adı ile, İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda *OE Yz 574/2 demirbaş* numarasında kayıtlıdır. Şerh, 15a-40b varakları arasında yer alır.

Aynı adla, İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda *OE Yz0613/04 demirbaş* numarasında kayıtlı nüshanın müstensihisi *Mühürdarzâde Mehmed Emîn*'dir. Eser, H. 1242/M. 1827'de istinsah edilmiştir. Şerh, 146b-173a varaklarında bulunmaktadır.

Yine aynı adlı, İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda demirbaş numarası *OE Yz0686/05* olan nüshanın da H. 1249/M. 1833 'te istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Nüshadaki şerh, 138b-170b varakları arasındadır. Bir başka aynı adlı, *OE Yz 0975/2* numarada kayıtlı nüshanın ise müstensih ve istinsah tarihi kaydı bulunmamaktadır. Şerh, 9b-40b varakları arasında mevcuttur.

İsmail Hakkî'nin şerhi yirmi beş varak civarındadır. Şârih, beyitleri parçadan bütüne giden bir yöntemle şerh etmiştir. Kelimelerin önce temel anlamlarını, ardından mecâzî manalarını izah edip bu anlamlarla metnin bağlamı üzerinde uzun uzun durmaktadır. Ayet, hadis ve kelâm-ı kibar iktibaslarıyla yorumlar desteklenmiştir.

İsmail Hakkı'ya ait şerhin bir kısmını Mehmed Ali Aynî eski harflerle yayınlamış, aynı eserin yeni harflerle yayını sırasında bu metin günümüz Türkçesine aktarılmıştır⁸. Eserin transkripsiyonlu metni, 1971'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Münir Atalar tarafından lisans tezi olarak çalışılmıştır. Aynı şekilde Ethem Cebecioğlu da *Hacı Bayram Velî* adlı kitabına Bursevî'ye ait şerhin tamamını almıştır⁹. İsmail Hakkı şerhinin sadeleştirilmiş metni Suat Ak tarafından yayınlanmıştır¹⁰.

2. Şeyhülislâm Seyyid Mehmed Feyzullah Efendi'ye Ait Şerh ve Nüshaları

Şeyhülislâm Seyyid Mehmed Feyzullah Efendi, 1639 Erzurum doğumludur. Farklı hocalardan dinî ilim tahsil etmiş, kendisinden ders aldığı Şeyh Mehmed Vâni Efendi'nin damadı olmuştur. Şehzade II. Mustafa ve şehzade III. Ahmed'in hocalığını yapmıştır. Müderrislik ve kadılık görevlerinden sonra 1688'de şeyhülislamlık makamına getirilen Feyzullah Efendi, 1703'te çıkan isyanlar sonucu, "Edirne Vak'ası" veya "Feyzullah Efendi Vak'ası" olarak bilinen vak'ada katledilmiştir. Müellif, şeyhülislâmlıkla hocalığı birleştirdiği için, "câmi'ürriyâseteyn" unvanıyla da anılmıştır. Erzurum ve İstanbul'da cami, medrese, mektep gibi çeşitli hayratın yanında, Mekke'de mescidi, Medine'de medrese, kütüphane ve muallimhânesi vardır¹¹.

Şeyhülislam Mehmed Feyzullah Efendi'ye ait şerh, Bursevî'nin şerhinden sonra en fazla istinsah edilen şerhtir. İstanbul, Ankara ve Mısır'da olmak üzere toplam sekiz nüshası tespit edilmiştir. Hacim olarak oldukça küçük, bir buçuk varak kadar olan şerhin bazı nüshaları arasında bâriz farklılıklar mevcuttur.

⁸ Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayram-ı Velî*, s. 88-98; M. Ali Aynî, *Hacı Bayram Velî*, Akabe Yayın, İstanbul, 1986.

⁹ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

¹⁰ Suat Ak, *Şerh-i Rümuzât-ı Hacı Bayram Velî, Çalab'ım Bir Şar Yaratmış, -Hacı Bayram Velî Hazretleri'ne Ait Manası Gizli Sözlerin Şerhi-, İsmail Hakkı Bursevî*, Rasyo Yayınları, İstanbul, 2009; Suat Ak, İsmail Hakkı Bursevî, *Şerh-i Rümuzât-ı Hacı Bayram Velî, Çalab'ım Bir Şar Yaratmış, - Hacı Bayram Velî Hazretleri'ne Ait Manası Gizli Sözlerin Şerhi-*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2013.

¹¹ Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi (Seyyid)", *TDVİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, C. 12, s. 527-528; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, C. II, s. 532-33; "Mehmed Feyzullah Efendi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1986, C.6, s. 207-208.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda farklı isim ve numaralarla kaydedilmiş olan *Şerh-i İlâhî-i Hacı Bayrâm-ı Velî* başlıklı, OE Yz 145/2 numaralı nüsha ile *Şerh-i Güfte-i Hacı Bayrâm-ı Velî* başlıklı, OE Yz 145/9 numaralı nüshalar birbirinin aynıdır. Bu nüsha, Feyzullah Efendi'ye ait şerhler arasında en muntazam görünümlü olanıdır. Nüshada, müstensihin adı ve istinsah tarihi kaydı bulunmamaktadır. Şerh, 12b-13a varakları arasındadır.

Yine Atatürk Kitaplığı'nda bulunan, *Şerh-i İlâhî-i Hacı Bayrâm-ı Velî* başlıklı, OE Yz 0363/02 numarada kayıtlı nüsha da düzgün bir hatta sahiptir. 42b-43a varakları arasında bulunan bu nüshanın da müstensih ve istinsah tarihi kaydı mevcut değildir.

Ankara Milli Kütüphane'de, *Mizanu'l-Hak fi İhtiyari'l-Ehak* başlıklı ve 06 Hk 4850/2 numarada kayıtlı nüshada ise, ana metinde ve kenarda olmak üzere iki şerh bulunmaktadır. İki de Feyzullah Efendi'ye ait olduğu tespit edilen şerhlerde farklılıklar mevcuttur. Eser, Konya'da, Civar Mahallesi'nde, *Mizânü'l-Hakk*'ın yazarı, ünlü âlim *Katip Çelebi Mustafa b. Abdullah Hacı Halife* tarafından istinsah edilmiştir. Bu nüshada, Sultan II. Mustafa'nın Nemçe seferi esnasında kendisinden sual etmesi sonucu Feyzullah Efendi'nin bu şerhi kaleme aldığı bilgisi yer almaktadır. Metin, 62a-62b varakları arasındadır.

Yine Ankara Milli Kütüphane'de, *Şerh-i Ebyât-ı Hacı Bayrâm-ı Velî* adlı, Yz A 2647/2 numarada kayıtlı bir nüsha daha bulunmaktadır. H. 1296/M.1878'de istinsah edildiği anlaşılan nüsha, 22b- 23b arasındadır.

Eserin, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 3427/3 ve 3725/2 numaralarda kayıtlı iki nüshası daha mevcuttur¹².

Kâhire'de bulunan nüsha, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü'nde, *Talat 288* numara ile kayıtlı ise de buna ulaşmak şimdilik mümkün olmamıştır.

Feyzullah Efendi'ye ait şerhin metni, Fuat Bayramoğlu tarafından yayınlanmıştır¹³. Şerh, Ethem Cebecioğlu tarafından *Hacı*

¹² Ceylan, *age*, s. 40.

¹³ Bayramoğlu, *age*, C. II, s. 217. Ayrıca buradan hareketle Abdurrahman Güzel tarafından da yayınlanmıştır. Bk. "Tekke Şiiri", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, S. 445-450,

Bayram Velî adlı kitapta günümüz Türkçesine aktarılmış ve sadeleştirilmiştir¹⁴.

Feyzullah Efendi'nin şerhi oldukça kısadır. Bursevî'deki geniş izahlar onda görülmez. Hacı Bayrâm'ın mısralara gizlediği mana neredeyse özetlenir. Her bir beyit yoğun anlam katmanlarıyla açıklandığından onun şerhi, adeta şerhe muhtaçtır.

3. Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî'ye Ait Şerh ve Nüshaları

4.

Muhammed Nûru'l-Arabî, 1813'te Mısır'da doğmuştur. Mısır'dan gelip Rumeli'ye yerleştiğinden "Arap Hoca", Hz. Ali'nin Noktatü'l-Beyan'ını şerhettiği için "Noktacı Hoca" diye tanınır. Hz. Hüseyin soyundan Kudüs'e yerleşmiş bir aileye mensuptur. Küçük yaşta dinî tahsile başlamış, çeşitli tarikat şeyhlerine intisap etmiştir. Anadolu'da çeşitli medreselerde müderrislik yaparken tasavvufî nitelikli bazı eserleri Türkçe şerh etmiştir. Arabî, üçüncü devre Melâmiliğinin kurucusu olarak kabul edilir. Özellikle batın ilimlere vukûfiyeti ile dikkat çeken Seyyid Muhammed Nur çok sayıda halife yetiştirmiştir. Kutbiyyet makamına ulaştığı söylenen Arabî, 1888'de Ustrumca'da vefat ettiğinde, ardında, çoğu Türkçe, bir kısmı da Arapça olmak üzere çok sayıda eser bırakmıştır¹⁵.

Muhammed Nûru'l-Arabî'nin şerh ettiği eserlerden birisi de Hacı Bayrâm-ı Velî'nin adı geçen manzumesidir. Arabî'ye ait şerhin beş nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan, Ankara Millî Kütüphane'de Yz A 9275/2 numarada kayıtlı *Şerh-i Nutk-ı Hacı Bayrâm-ı Velî* adlı nüsha, H.1305/M. 1887 tarihinde istinsah edilmiştir. Şerh, 4a-5b varakları arasındadır.

Yine aynı kütüphanede, *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî* başlıklı, Yz A 4407/7 numaralı yazma, Abdülatîf-i Harpûtî tarafından istinsah edilmiştir. 55b-56b varakları arasında bulunan şerh, Arapça başlayıp Türkçe devam etmektedir.

Ocak-Haziran 1989, s. 287-288.

¹⁴ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

¹⁵ Nihat Azamat, "Muhammed Nûru'l-Arabî", *TDVİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, C. 30, s. 560-563.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda bulunan OE Yz 0542/18 demirbaş numaralı, *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî* adlı yazmanın müstensihî ve istinsah tarihi hakkında bilgi mevcut değildir. 199b-201a varakları arasında bulunan şerhte yer yer ayet ve hadis iktibasları bulunmaktadır.

Aynı kütüphanede, *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî* adlı OE Yz 1622/4 numarada kayıtlı şerh 72a-74a varakları arasındadır. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir.

Bu şerhin bir diğer nüshası ise, Konya İl Halk Kütüphanesi'nde 42 Kon 1788/16 numarada kayıtlıdır. Şerh, 195b-198b varakları arasında yer almaktadır.

Mehmet Ali Aynî, *Hacı Bayram Velî* adlı kitabında Nûru'l-Arabî'ye ait şerhin birinci beytinin şerhini eski harflerle yayınlamıştır¹⁶. Ethem Cebecioğlu da *Hacı Bayram Velî* adlı kitabına Nûru'l-Arabî'ye ait şerhi almıştır¹⁷.

Kendisi Arap olan Nûru'l-Arabî'nin şiire Türkçe bir şerh düşmesi dikkat çekicidir. Ona ait şerh de geniş izahlar içermeyip kısadır. Feyzullah Efendi'nin şerhinde olduğu gibi yoğun anlamlıdır ve izaha muhtaçtır.

5. Muhammed Suhufî Efendi'ye Ait Şerh ve Nüshaları

Mehmed Safhî adı ile de anılan Bursalı Muhammed Suhufî Efendi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir. Niyazî-i Mısrî'nin halifelerinden olduğu bilinmektedir¹⁸. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin söz konusu şiirine yazılan şerhin bulunduğu yazma üzerinde, Bursa Mısrî dergahı şeyhi ve Suhufî'nin torunlarından Mehmed Şemseddin Efendi'nin, şârihin hayatına ve şerhin Mısrî dergahına vakfedildiğine dair notları bulunmaktadır. Buradaki bilgiye göre, Suhufî Efendi'nin H.1070-1146/M. 1659-1733 yılları arasında yaşadığı anlaşılmaktadır¹⁹.

Muhammed Suhufî Efendi'ye ait şerhin iki nüshası tespit edil-

¹⁶ Mehmed Ali Aynî, age, s. 86-88.

¹⁷ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

¹⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s.103.

¹⁹ *Zeynü'l-A'yâd*, Ankara Milli Kütüphane, Yz A 8035, vr. 1a-3a.

miştir. Ankara Milli Kütüphane'de *Zeynü'l-A'yâd* ismi ile *Yz A 8035*'teve yine aynı kütüphanede *Hk 169/19* numaralarında kayıtlıdır. Bu şerhin tamamı Arapçadır. Şerh, H.1118/M.1706'da tamamlanmıştır. Şerh, uzunca olup *A 8035*'teki nüshada 3b-17b varakları arasında yer almaktadır. Şerhin tam metninin fotoğrafları ekte verilmiştir.

6. Abdü'l-Hayy-ı Üsküdârî-i Celvetî'ye Ait Şerh ve Nüshaları

Edirneli olan Abdü'l-Hayy-ı Celvetî'nin doğum tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sûfî Saçlı İbrahim Efendi'nin oğlu olup, tahsili ile babası ilgilenmiştir. 1659'da babasının yerine Edirne Selîmiye Camii vâizliği ve tekkesi şeyhliği ona verilmiştir. Bundan sonra, sırayla Kadırga'da Mehmed Paşa tekkesi ve Hüdâî Mahmud Efendi Tekkesi şeyhi olmuştur. Âlimliği ve şairliği ile tanınan Abdü'l-Hayy'ın divançe teşkil edecek kadar ilahisi olduğu bilinmektedir. 1705'te vefat etmiş olan müellifin, Hacı Bayrâm'ın makaleye konu olan şiiri dışında, Hz. Hüdâî'nin bir şiirine de şerh düştüğü, Fetih sûresini tefsir ettiği ve Busayrî'ye ait olan Kasîde-i Bürde'yi nazmen tercüme ettiği bilinmektedir²⁰.

Abdü'l-Hayy-ı Üsküdârî-i Celvetî'ye ait şerhin şimdilik iki nüshası bilinmektedir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî* adlı nüsha Türkçe Yazmalar bölümünde 9771 numarada kayıtlıdır ve 23b-26a varakları arasında yer almaktadır²¹. Diğer nüsha ise, *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî* ismi ile, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda *OE Yz 997/2* numarada kayıtlıdır. Dört varaktan oluşan bu nüshanın müellif hattı olduğu tespit edilmiştir. Şerh, 7b-11a varakları arasında yer almaktadır.

Abdü'l-Hayy-ı Celvetî şerhi, Feyzullah Efendi ve Nûru'l-Arabî şerhine nazaran biraz daha uzun ve açıktır. Şerhte, yer yer ayet ve

²⁰Nuri Özcan, "Abdülhay Celvetî", *TDVİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, C.I. s. 227-228; "Abdülhay Celvetî", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1977, C. I, s. 20; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. I, s. 114; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s. 125.

²¹Ceylan, *age*, s. 39.

hadis iktibasları bulunmaktadır. Şârih, kastettiği manayı desteklemek için farklı şairlerin şiirlerine de yer vermiştir.

Yukarıda bahsedilen şerhler dışında, yazarı *Hüseyin bin Mehmedolan*, *Şerh-i Kelimât-ı Hacı Bayrâm-ı Velî* adlı bir eser daha tespit edilmiştir. Şerh, Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda *ez Zekiyye* 16 numara ile kayıtlıdır. 149 varak olduğu belirtilen söz konusu şerhe, şimdilik ulaşmak mümkün olmamıştır²².

Diğer taraftan Mehmed Ali Aynî'den başlayarak Fuat Bayramoğlu ve başka bazı yazarlar tarafından Hacı Bayram'ın mezkûr şiirine en meşhur halifesi ve Fatih'in hocası **Akşemseddin** tarafından da Arapça bir şerh yazıldığı söylenmektedir²³. Kimi zaman kütüphane kayıtlarında "Risâletü Şerhi Akvâl-i Hacı Bayram Velî" adıyla rastlanabilen bu eser; bilinen anlamda, Hacı Bayram'ın bir şiirinin şerhi değil, tasavvufî bir risaledir. Nitekim eserin Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Arapça 4318, 152b-166a yaprakları arasında bulunan nüshası incelendiğinde bu durum görülmüştür. Akşemseddin bu eserin girişinde, Hacı Bayram-ı Velî'nin bazı sözlerine karşı bir takım kimselerin taan ve teşnide bulunmaları üzerine bazı açıklamalarda bulunmak gereğini duyduğundan bahsetmektedir²⁴.

Şimdi yukarıda bahsedilen şerhler hakkında bir fikir ve karşılaştırmaya imkan vermesi için, Hacı Bayram-ı Velî'nin şiirinin ilk beytine farklı şârihler tarafından yapılan şerhleri sunuyoruz.

Şerhlerden Örnekler

İsmail Hakkî-i Bursevi Şerhinden Örnek:

"Çalab'um bir şâr yaratmış iki cihân arasında

Çalab, çim-i Fârisî ile lisân-ı Türkî'de dâ'ir olan esmâ'-i İlahiyyedendür Tañrı ma'nâsına. Pes, kâfir ve fâsıka çelebi ıtlâkı küfür ve fişk kâbilindendür. Zîrâ şeytânî ve nefsanî olan kimse-

²² http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=101350 (ET: 22/10/2014).

²³ Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayram-ı Velî*, s. 88; Bayramoğlu, age, C. II, s. 232.

²⁴ İsmail Yakıt, "Akşemseddin'in Eserlerinin İstanbul Kütüphanelerindeki Yazma Nüshaları Üzerinde Bir İnceleme", *Sosyoloji Konferansları; Seyfettin Manisalıgil'in Anısına Armağan*, S. 24 (1993), s. 24.

ye İlahî nisbeti dürüst degüldür. Mecâz ise her yerde cārî olmaz. Âhîrinde mim mütekellim vahde delâlet ider ki herkesiñ Hâk'la kendi meyânında ilâhiyyet ve me'lûhiyyet irtibâı vardır. Zîrâ bu hâsiyyet-i irtibâe olmasa me'lûhdan İlah'a 'ilm ta'alluğ itmezdi. Anıñ'çün Tenzil'de gelür, *fa'lem ennehu lâ-ilâhe illa'llâhu*. Pes, bu mertebenüñ mâverâsına bi'n-nisbe silsile-i irtibâe münkaı'dur. Zîrâ 'âlem-i veleh ü hayretdür. Ve nisbet-i mezkûre her şahsuñ istidâ'dına göredür. Zîrâ kiminde vesâ'ite az ve kiminde çokdur. Ve niçeler mazhar-ı esmâ'-i külliyye ve niçeler dağı mazhar-ı esmâ'-i cüz'iydedür. Sultân ve sadr-ı a'zam ve sâ'ir ümerâ ve havâşî gibi. Şar lafz-ı Türkî'dür şehir ma'nâsına. Velâkin 'Arabî ve Fârisî'den terkîb-i kelime itdükleri gibi nitekim talebiden ve terâziden [2^a] dirler. Türkî ve Fârisî'den dağı terkîb iderler *şâristân* gibi ki lisân-ı 'Acem'de *şehristân* ma'nâsına isti'mâl olunur. Nitekim ehl-i tettebbu'a mazânnenende rüşendür. Burada şar ile murâd kalbdür. Nitekim Nâzım kıddise sırruhu bu nazmı mu'ammâ-üslûbda tasrih itmişdür. Pes gayrı mahâmil bi'l-cümle mehcürdur. Nitekim dirler *şahibü'l-beyt edri bimâ fîhi*. Me'ahâzâ bu şeş beytüñ mazmûn-ı hâkâ'ik-şî'ârî kalb üzerine devr ider. Şâ'ir mahâmilde ise 'adem-i tatbîk ehl-i kalbe gayr-ı hafîdür. Ve kalbden şar ile ta'bîr eyledi. Zîrâ mecma'u'l-kuvâ ve mecmû'atü'l-esmâdur ki hüruf-ı âliyyât ve su'ur-ı sâfilât da'iresiniñ merkezidür. Hûsûsan ki ba'de'l-kemâl rûhdan ekmeldür. Zîrâ rûhun bedene ta'alluğ kalbi beyne't-tecelliyât taqlîb içündür. Anıñ'çün dirler *şâkird-i kıabil üstâzdan üstâz olur* ve *ferzend-i muqbil derece-i pederden teraqqî bulur*. İcmâl ü tafsilâ göre bu ma'nâdandur ki Hâtemü'n-Nebiiyin şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem âhîr-i evlâd-ı nübüvvet ve hâtime-i niseb-nâme-i risâlet iken asl-ı asıl olan Âdem ve fer'-i nesil olan İbrâhim-i Mükerrrem'den ve sâ'ir âbâ'-i kirâmdan 'aleyhimü's-sellem zirve'-i merkâ-yı fâzîl u şerefe pâ-nihâde oldı ki nihâyet 'âlem-i terkîb olan felekü'l-eflâk taqlîl-i qademi ile şeref-yâb oldığı aña şahid-i kavîdür. Bu cihetden dimişlerdür ki " 'Arş-ı 'azîm ârâmgâh-ı rûh-ı nebevî vâcibü't-ta'zîmdür." Sâ'ir ulu'l-'azmüñ qarârgâhı ise kürşî-i Kerîm'dür. Ve bunuñ süreti mîvedür ki asl olan nüvât ve fer' olan

lezzet-i istikmāl ve iştimal ile asıldan ercāhdur. Ve bir şār didüğünde, ihām-ı lātif vardır...”²⁵.

Feyzullāh Efendi Şerhinden Örnek:

“Zübdetü'l-‘ārifin merhūm Hācī Bayrām-ı Velī'nün Türkî lisān ile taşavvufāne işbu ilāhîlerün ma'nāsı Nemçe seferinde Haşan-ı a'zam Sulţān Muştafā Hāzretleri Şeyhü'l-İslām sellemehü's-selām Es-Seyyid Feyzu'llāh Efendi Hāzretlerinden su'āl buyurdıklarında bedāheten tahrirleridir:

Çalab'um bir şār yaratmış iki cihān arasında
Bağcağ dıdār görünür ol şāruñ kenāresinde

Çalab Türkî lisānında Allāh Te'ālā Hāzretleri'nün ismidür. Allāh Te'ālā a'lem murād böyle ola ki Allāh Te'ālā iki cihān ki dünyā ve āhiretdür. Arasında bir şehr yaratmış ki 'ālem-i meleküt dirler. Ervāha müte'alliğ olan 'ālemdür. Rūh-ı insānî ol 'ālemde iki mücerredāt silkinde olup müşāhede-i dıdāra müstağrak idi. Kendi[si]nün ol 'ālemde iken 'ālem-i mülk ü şehādete nüzül ü hilkatini beyān idüp dir ki...”²⁶.

Muhammed Nūru'l-Arabi Şerhinden Örnek:

“...

Çalab'um bir şehr yaratmış / İki cihān arasında

Asl-ı lügat-ı Türkî'de Çalab Allāh dimekdür. Ve şārdan murād medīne-i cem'ü'l-cem' ve mahrūse-i hāқиkatdür. Ve iki şehrden murād zāhir ü bāındur. Şehr-i hāқиkat zāhir ü bāını cāmi' olduğundan cem'ü'l-cem' nāmı virildi.

Bağcık dıdār görünür / Ol şāruñ kenāresinde
Dıdārdan murād zāt u sıfat u ef'āldür. Şehr-i hāқиkat ve hüviyyet-i Hāş kenārında olan ef'āl-i Hāş'dur. Bu evvel müşāhede olunur. Ef'ālden sıfat ve sıfatdan zāt görünür. Hüviyyet-i Hāş 'ayn-ı şehr olmak i'tibārıyla anda görmek yoğdur. Hāfi buyurulmasun ki dıdārı

²⁵ Ankara Milli Kütüphanesi, Mf 1994 A 1995, vr. 1b-2a.

²⁶ Ankara Milli Kütüphanesi, Yz. HK 4850/2, vr. 60a.

görmeyen yokdur. Lâkin cühelâ bî-haber olduklarından görünmüyor zannediyorlar. Cehlleri kendilerine hicâb oluyor. Zîrâ Hâk' da hicâb ta'savvur olunamaz. Ma'cûb olur ma'hdûd olur nâkîs olur. Bu da muhâldür. Meşelâ pâdişâh-ı rûy-ı zemîn sarây-ı saltanatından tebdîle çıkup memâlikini geşt ü güzâr etse kınkı şûretde olursa olsun bilen tanır bilmeyen tanımaz. Hattâ pâdişâh geçdi gördün mi dinse görmedüm dir. Ve belki de yemîn ider..."²⁷.

Abdü'l-Hayy-ı Celveti Şerhinden Örnek:

"...

Çalab'um bir şâr yaratmış iki cihân arasında
Bağıcağ dîdâr görünür ol şâruñ kenâresinde

Pes ma'lûm ola ki Çalab lafzını lisân-ı Türki'de Bârî Te'âlâ'ya ıtlâk olunmada ıstılâhdür. Şâr *şehr* dimekdür. Allâhu a'lem demek ister ki benî Âdem'i 'ademden vücûda getüren Allâhu a'zimü's-şân ma'şâm-ı sırruñ mâbeyninde bir şehr-i 'a'zim halk eylemişdür. Ol şehriñ ismi gönül şehridür. Sîhhati hadîs-i kudsi ile sâbitdür. *Mâ vese'anî arzı ve lâ semâ'î ve lâkin vese'anî kalbü 'abdi'l-mü'minü't-takvâ e'n-na'qidür*. Zîrâ Allâhu Te'âlâ Hazretleri zamân u mekândan münezzehdür. İki cihân buyurmaları biri ma'şâm-ı nefsdür ve biri ma'şâm-ı sırdur. Yâhud iki cihândur. Murâd be'â-ender-be'â ola veyâhud fenâ-ender-fenâ ola veyâhud zâhir ü bâ'ın ola veyâhud 'âlem-i mebde' vü me'ad ola veyâhud celâl ü cemâl ola.

Bağıcağ dîdâr görünür ol şâruñ kenâresinde

Bundan şârdan Allâhu a'lem bir mürşid-i kâmil olmağdur. Zîrâ esmâ'u'llâh ıstiğâl ile ve şeyhüñ terbiyesiyle dîdâr-ı Hâk'a vâsıl olur. Sâlik-i ahvâl-i sırrı Ahmed-i Bî-cân rahmetu'llâhu te'âlâ 'aleyhü'l-Bârî [7^b] mufa'ssal beyân ider. Sul'tânımız Sul'tân-ı enbiyâ ve Resûl-i kibriyâ 'aleyhi's-sâlatü ve's-selâm leyle-i Mi'râc'da ma'şâmda rûh terk eylediler. Sır kendilerinde baki olınca gel ey sırr-ı Muhammed küllîsi baña beni saña hitâbî ile şeref-yâb oldılar. Pes ol gönül şehri oldı. Nitekim kâ'ili dimiş.

²⁷ Ankara Milli Kütüphane, nr. Yz A 4407, vr. 54b.

Ol şār didügüm gönüldür ne ‘ālimdür ne cāhildür
 ‘Āşıklar kıanı sebıldür ol şāruñ kenāresinde
 İzā kāne’l-emri kezālık iki cihāndan murād nefis ile sır oldu.
 Kıuli’r-rūhu min emri Rabbı ile kıulūba mā’nidür. Cihān olmağa
 sālih olmaz. Zırā cümle hitāb-ı İlähiyye nefsiyyedür. Ve ma’rifete
 hisse ehl olan men ‘arefe nefsehu fe-kad ‘arefe Rabbehu nefsdedür.
 Ve maķām-ı sır Yā eyyetühe’n-nefsü’l-muṭma’inne irci’i ilā Rabb’iki
 razıyeten merzıyyeten vāķı’ olur. Rūh min-hāşı’l-mecmū ol şehrūñ
 sultānidur radıya’llahu ‘anhüm ve radū ‘anhu. Zırā ‘āşıklarūñ gönline
 ve bağrı yanıklarūñ kıavā’id-i nahv ve kelime-i şarf ve kıavā’id-i
 mantık gelmez. Ancaķ hāķıķat eulū’ ider. Ol ‘ilm hāķıķat-i
 İlähiyye-i kelime-i tevhiđdür. Lā ilāhe illa’llāhu ve el-zemehüm
 kelimetü’t-taķvā ve kanū ehaķķa bihā ve ehlehā ve kāna’llāhu bi-küllü
 şey’in ‘alimā [8^a] āyet-işerifinde olan kelime-yi taķvādur. Ancaķ
 bildükleri bu ise erbāb-ı kıulūba göre tekmil-i ‘ilmdür. Erbāb-ı
 zāhire göre ibtidā’-i cehldür. El-‘ilmü noķtatün kerrate’l-cāhilün di-
 yü buyurmışdur. ‘Ady Efendi buyurur.

Çün ledün ‘ilmi dem-â-dem kıalbine ilhām olur
 N’eyler ey dil ‘ārif-i bi’llāh yazmaķ oķımaķ

Nitekim Ğafürı Efendi merhüm dahı buyurur:
 Ey Ğafürı anda cā’iz kim gele sultān-ı ‘aşķ
 Dil sarāyın kııl müzeyyen zıver-i tevhiğ ile
 ...”²⁸.

Kaynaklar²⁹

- “Abdülhay Celveti”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1977, C.I, s. 20.
 Ak, Suat, *İsmail Hakkı Bursevî, Şerh-i Rümuzât-ı Hacı Bayram Velî, Çalab’ım Bir Şar Yaratmış, -Hacı Bayram Velî Hazretleri’ne Ait Manası Gizli Sözlerin Şerhi-*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2013.

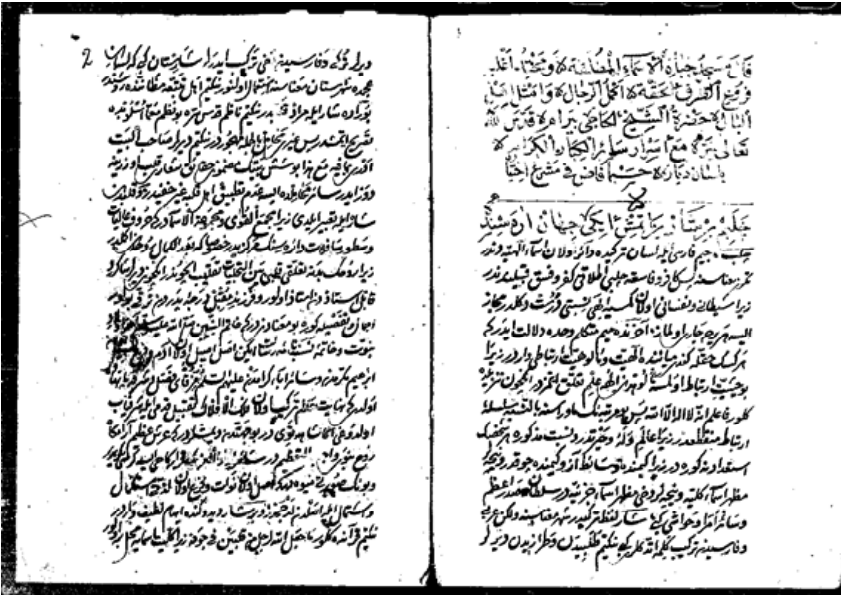
²⁸ İBB, Atatürk Kitaplığı, nr. OE Yz 0997, vr. 7a-8a.

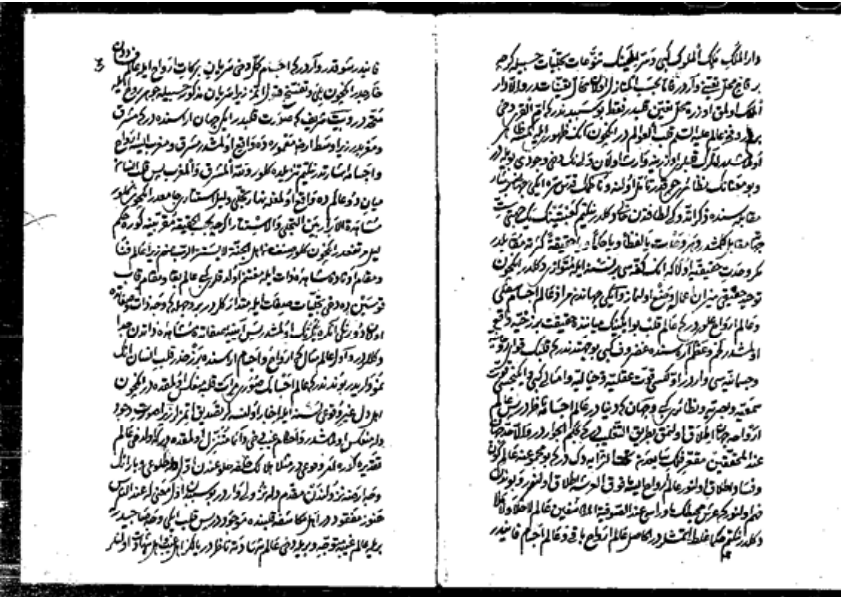
²⁹ Şerhlerin yazma nüshaları yazıda önceden belirtildiğinden ayrıca buraya alınmamıştır.

- Ak, Suat, *Şerh-i Rümuzât-ı Hacı Bayram Velî, Çalab'ım Bir Şar Yaratmış, -Hacı Bayrâm Velî Hazretleri'ne Ait Manası Gizli Sözlerin Şerhi- İsmail Hakkı Bursevî*, Rasyo Yayınları, İstanbul, 2009.
- Atalar, Münir, *Şerh-i Rümuzât-ı Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara, 1971.
- Azamat, Nihat; "Muhammed Nûru'l-Arabî", *TDVİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, C. 30, s. 560-563.
- Bayramoğlu, Fuat, *Hacı Bayrâm Velî Yaşamı, Soyü, Vakfı*, 2 C., TTK Yayınları, Ankara, 1983.
- Bursalı Mehmet Tahir, *Hacı Bayram-ı Velî*, İstanbul, 1329.
- Bursalı Mehmed Tahir, *OsmanlıMüellifleri*, İstanbul, 1333, 3 C.
- Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Velî*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Ceylan, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000.
- Çelebioğlu, Âmil, "Yunus'un Şiirleriyle İlgili Şerhler", *Türk Edebiyatı*, S. 193, Kasım 1989, s.28-30.
- Çelebioğlu, Âmil, "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi", *Yunus Emre Sempozyumu* (Bildiri-leri), Ankara, 1990, s. 95-104.
- Erdogan, Mustafa, "Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış", *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, Manisa, 1997, s. 286-293.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul, 1926.
- Güzel, Abdurrahman, "Tekke Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, S. 445-450, Ocak-Haziran 1989, Ankara.
- http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=101350 (ET: 22/10/2014).
- "İsmail Hakkı", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1950, C. 5, Kısım II.
- M. Ali Aynî, *Hacı Bayram Velî*, Akabe Yayın, İstanbul, 1986.
- Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayram-ı Velî*, İstanbul, 1343.
- "Mehmed Feyzullah Efendi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1986, C.6, s. 207-208.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, 6 C.
- Kâtib Çelebi, *Mizanu'l-Hak fi İhtiyari'l-Ahak*, 06 HK 4850/2.
- Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- Özcan, Nuri, "Abdülhay Celvetî", *TDVİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, C.I, s. 227-228.
- Özkırmı, Atilla, "İsmail Hakkı", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cem Yayınları, İstanbul, 1932, C.III, s. 688.
- Pekolcay, A.Neclâ-Sevim, Emine, *Yunus Emre'nin Şahsiyeti ve Yunus Emre Şerhleri*,

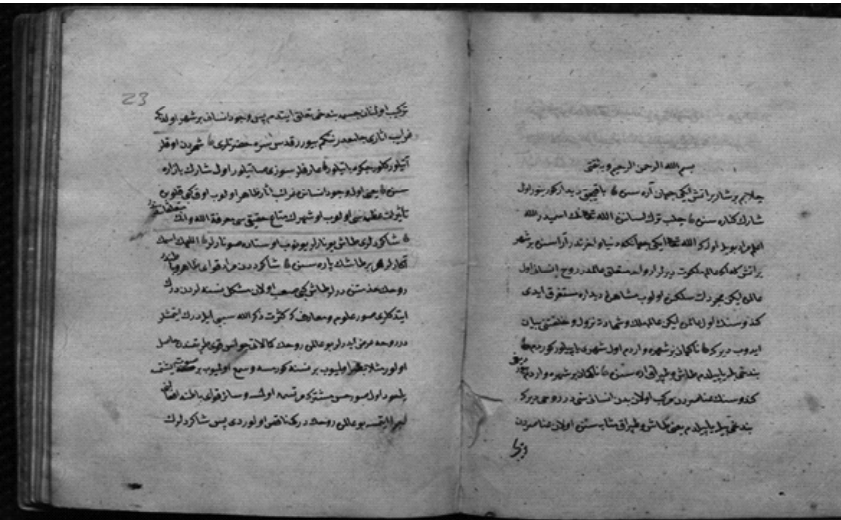
- Yunus Emre'nin Bir Eseriyle İlgili Şerhlerin Yazılması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Tayşi, Mehmet Serhan, "Feyzullah Efendi (Seyyid)", *TDVİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, C. 12, s. 527-528.
- Turan, Fatma Ahsen; *Hacı Bayram-ı Veli*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- Yakıt, İsmail, "Akşemseddin'in Eserlerinin İstanbul Kütüphanelerindeki Yazma Nüshaları Üzerinde Bir İnceleme", *Sosyoloji Konferansları; Seyfettin Manisalıgil'in Anısına Armağan*, S. 24 (1993), s. 21-26.
- Yurtsever, M. Murat, "İsmâil Hakkı Bursevî", *TDVİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, C.23, s. 102.

ŞERHLERİN YAZMA NÜSHALARINDAN ÖRNEKLER

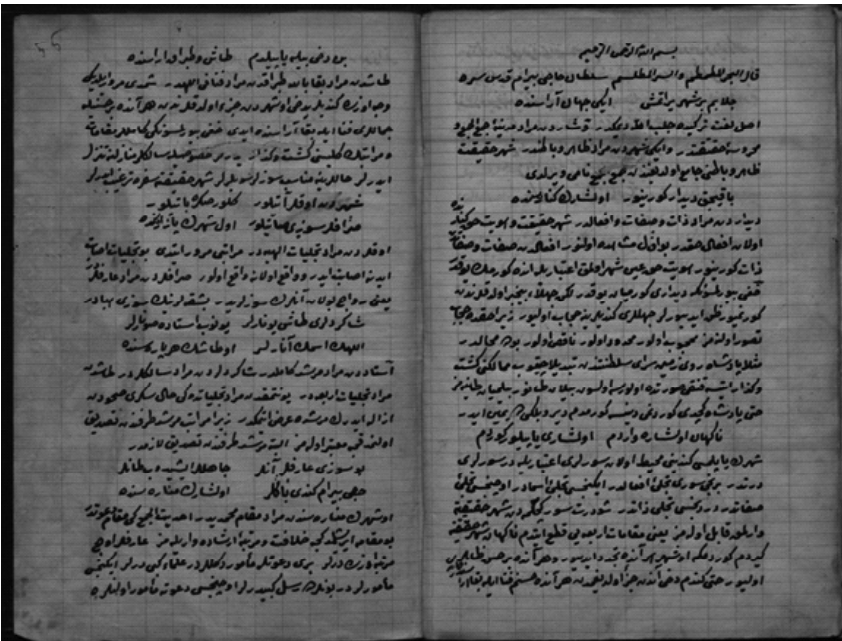
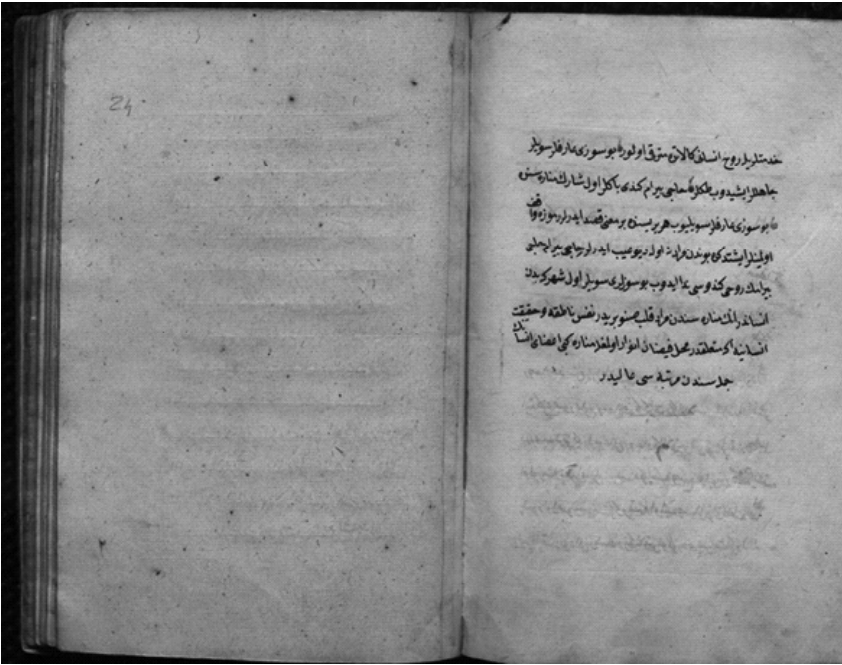

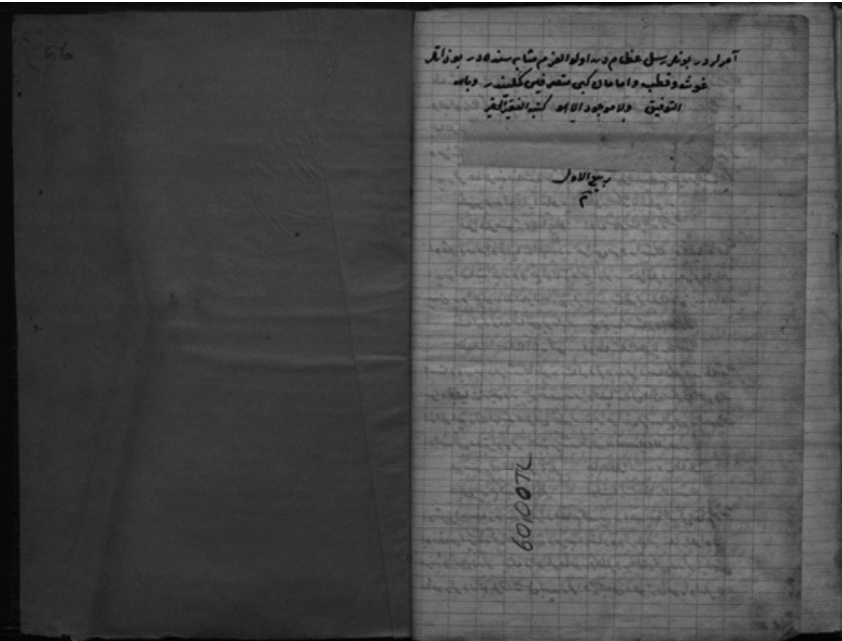
İsmail Hakkî-i Bursevî Şerhi, Ankara Milli Kütüphanesi, Mf 1994 A 1995, vr. 1b-3a.

Feyzullah Efendi Şerhi, Ankara Milli Kütüphanesi, Yz A 2647, vr. 22b-23b.

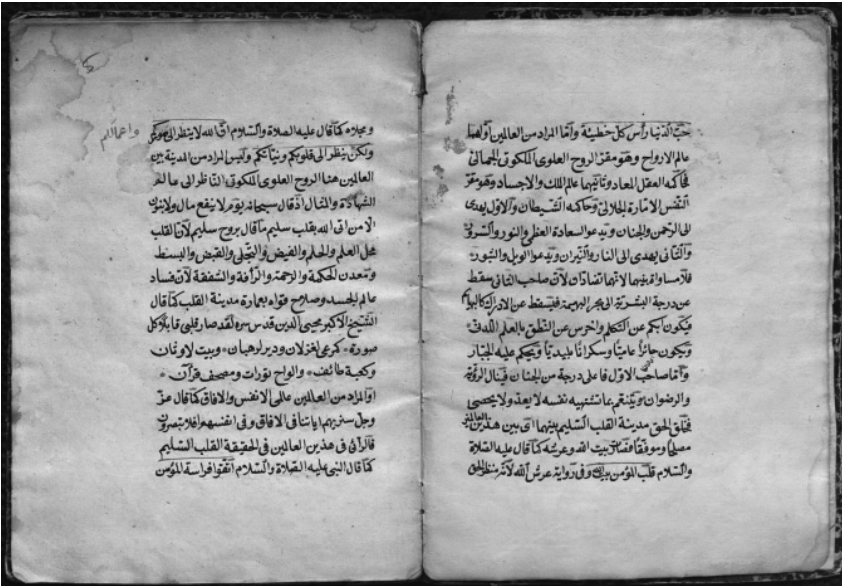

Muhammed Nûru'l-Arabî Şerhi, Ankara Milli Kütüphanesi, Yz A 4407, vr.

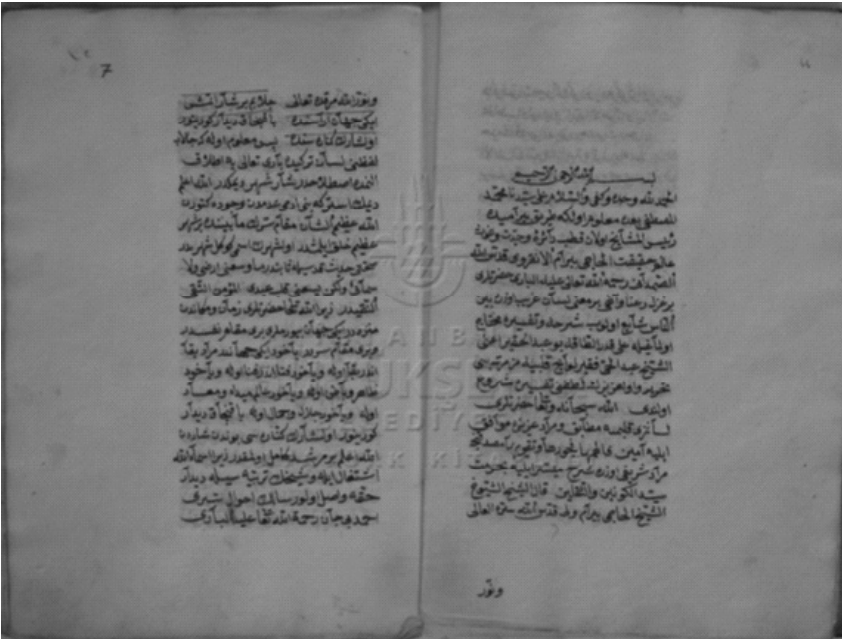

54b-55b.

Muhammed Suhufî Efendi Şerhi, Ankara Milli Kütüphanesi, Yz A 8035, vr. 3b-5a.

Abdü'l-Hayy-ı Celvetî Şerhi, İBB Atatürk Kitaplığı, OE Yz 0997, vr. 6b-8a.